

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОСВІТНІХ ЗАПИТІВ ГЛУХИХ БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ

CURRENT TRENDS OF EDUCATIONAL REQUESTS OF DEAF REFUGEES FROM UKRAINE

В статті представлено результати дослідження здійсненого шляхом онлайн опитування глухих біженців з України (n=55) з десяти країн світу для з'ясування запитів цієї групи біженців щодо систем освіти країн перебування.

Виявлено, що переважна більшість глухих біженців відчувають нагальну потребу в отриманні освітніх послуг переважно для вивчення мов країни перебування – як місцевої жестової, так і словесної мов. Водночас встановлено, що не кожна країна створює умови для задоволення цих запитів. В одних країнах є обмеження, пов'язані з законодавством, в інших відсутнє фінансування освітніх запитів за рахунок допомоги з боку держави чи місцевих громад, в деяких не визнано статус національних спільнот глухих та жестової мови, а відтак і їхніх особливих потреб.

Виявлено тенденцію щодо менш вираженої потреби глухих біженців в освітніх послугах в тих країнах, що використовують мови наближені за лексико-граматичною структурою до української словесної чи жестової мов. Актуальним є освітній запит глухих біженців на вивчення американської жестової та англійської словесної мов як таких, що мають широке розповсюдження в світі, що надає ширші можливості біженцям інклюзуватися в нові громади.

Встановлено низку тенденцій: пріоритет вивчення писемних форм мовлення місцевої словесної мови; потреба в спеціальному дизайні методик викладання мови, що враховує те, що основна мова спілкування глухих біженців є українська жестова мова; необхідність послідовного вивчення двох місцевих мов – спочатку жестової, потім словесної.

Виокремлено труднощі задоволення освітніх запитів глухих біженців у країнах їхнього перебування: культурна потреба в колективному навчанні глухих біженців з України разом; невелика тривалість мовних курсів, що для глухих біженців є недоцільною, оскільки вони мають опанувати не однією, а двома мовами; труднощі відпрацювання знань для формування комунікативної компетентності в обох мовах країни перебування через труднощі комунікації з місцевими, які часом не володіють місцевою жестовою мовою або не бажають спілкуватися в письмовій формі; велика кількість біженців з України зумовлює тривале очікування на отримання освітніх послуг; проведення мовних курсів лише у великих містах, що обмежує можливості глухих біженців у виборі місця перебування.

Ключові слова: біженці, глухі дорослі, інклюзування, країна перебування, освітні потреби.

The article presents the results of a study of the requests of deaf refugees from Ukraine to the education systems of the host countries.

Research method: online survey of adult deaf

refugees from Ukraine (n=55), who have been staying for more than three months in ten different countries of the world (Austria, Italy, Canada, Germany, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia, France, Czech Republic).

Based on the results of the study, were revealed the similarities and differences in the educational requests of deaf refugees.

There are educational requests of deaf refugees what are common in different countries, such as the need for: organization of courses for learning two languages (local sign and spoken languages); sequential study of languages – first is the local sign language, then local spoken language; organization of special training, which involves a special design based on the use of Ukrainian sign language as the basic language of teaching; joint education of deaf refugees from Ukraine together with deaf refugees from Ukraine, which meets the cultural needs of this group of people; learning spoken language through mastering those forms of speech that are accessible to the deaf – writing and reading.

Also it was found the differences in educational requests of deaf refugees from Ukraine, which are specific to different host countries. These are determined by subjective and objective factors. Subjective factors that determine the uniqueness of educational requests include the following: the presence of a deaf refugee from Ukraine with previous experience of staying in a certain country; the proximity of the Ukrainian sign language to the local sign language; presence and activity of local deaf volunteers, as well as local deaf people who previously lived in Ukraine. The objective factors determining the uniqueness of educational requests include the following: requirements and restrictions of local legislation regarding the granting of refugee status and the right to study; presence or absence of funding by host countries or communities of educational courses for refugees; the number of refugees in a certain territory, which determines the length of waiting in line for courses; extensive representation and recognition of the status of national deaf communities in certain countries. According to the results of the study, were identified the difficulties to answer on the educational requests of deaf refugees in the host countries: the cultural need for collective education of deaf refugees from Ukraine together; the short duration of language courses, which is impractical for deaf refugees, since they have to master not one, but two languages; difficulties in practicing knowledge to form communicative competence in both languages of the host country due to difficulties in communicating with locals, who sometimes do not speak the local sign language or do not want to communicate in writing form; a large number of refugees from Ukraine leads to a long wait for receiving educational services; conducting language courses only in large cities, which limits the possibilities of deaf refugees in choosing a place of stay.

Key words: refugees, deaf adults, inclusion, host country, educational needs.

УДК 376-056.263
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.1.11>

Замша А.В.,

канд. психол. наук,
завідувач відділу навчання жестової мови

Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних
наук України

Адамюк Н.Б.,

канд. пед. наук,
ст. науковий співробітник відділу
навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних
наук України

Дробот О.А.,

канд. пед. наук,
ст. науковий співробітник відділу
навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Повномасштабне військове вторгнення в Україну наприкінці лютого 2022 року зумовило інтенсивні процеси переміщення українців як в межах держави, так і за кордон. Для дорослих осіб, які мають обмеження життєдіяльності, які часто потребують залучення помічників для вирішення різноманітних труднощів і питань, така незапланована різка зміна місця перебування в умовах війни стала складним життєвим викликом. Особливо це стосується глухих, які через значне порушення слуху, потребують спеціальної підтримки процесів комунікації, ефективність якої є основою вирішення цілої низки життєвих проблем [11]. І якщо на території України комунікативна підтримка глухих може забезпечуватися зусиллями Українського товариства глухих, то за кордоном задовольнити комунікативні потреби глухих біженців щодо доступу до життєво важливої інформації надзвичайно складно [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика допомоги глухим біженцям є порівняно новою для сучасного етапу розвитку науки. Особливий інтерес вона викликає через необхідність розроблення універсальних програм для забезпечення легкої та швидкої інклюзії глухих біженців в нові громади (N. Adamiuk, O. Babiak, N. Byrko, A. Zamsha, O. Fedorenko, H. Tolchieva та ін.) [2].

Як зазначає N. Sivunen, глухі біженці є найбільш маргінальною категорією серед групи шукачів притулку [10]. K. McAuliff конкретизує причину маргіналізації цієї групи біженців у їхніх унікальних потребах – мовних, комунікативних та культурних, незабезпечення яких зумовлює ексклюзію з соціуму, в якому перебуває глухий біженець [5].

Зауважимо, що більша увага дослідників (S.K. Balachandra, J.K. Carroll, C.T. Fogarty, E.G. Finigan та ін.) була зосереджена на вивченні питань доступу глухих біженців до медичних послуг, особливо у випадках екстреного втручання при гострих станах та постійного медичного нагляду при хронічних захворюваннях [1]. M. Mirza, R. Luna, B. Mathews уточнюють, що основоположною проблемою для доступу глухих біженців до системи медичних послуг є забезпечення їхніх мовних і культурних потреб [6].

Окремим предметом наукових досліджень вчених були також проблеми надання психологічної та психотерапевтичної допомоги глухим біженцям (R.Q. Jr. Pollard, W.R. Betts, J.K. Carroll, J.A. Waxmonsky, S. Barnett, F.V. III deGruy, L.L. Pickler, Y. Kellar-Guenther та ін.) [9]. Зокрема E.T. Olsen особливу увагу присвятила вивченню способів подолання стресу у глухих біженців, важливим чинником чого вбачала – усунення комунікативних бар'єрів. Дослідниця особливо підкреслює унікальність комунікативних бар'єрів глухих

біженців, що полягає в необхідності залучення не одного, а щонайменше двох перекладачів, одного перекладача між двома словесними мовами і одного перекладача між жестовою та словесною мовами [8]. Така особливість суттєво вирізняє глухих біженців з-поміж інших груп біженців, для більшості яких достатньо залучення лише одного фахівця з комунікативного супроводу.

Також увага дослідників була спрямована на розроблення шляхів інклюзування глухих біженців в новий соціум. Зокрема K. McAuliff підкреслює значущу роль місцевих спільнот глухих і глухих волонтерів для інклюзування глухих біженців до суспільства, в якому вони перебувають [5]. Ефективність залучення місцевих глухих волонтерів зумовлена тим, що культура спільнот глухих різних країн мають низку схожих рис, а деякі жестові мови можуть належати до мов однієї мовної родини, що суттєво полегшує комунікацію між біженцями та місцевими, й відповідно – полегшує і пришвидшує соціальну адаптацію та інклюзію.

Водночас одним із основоположних чинників для інклюзування глухих біженців в суспільство та основоположним фактором автономізації й інтеграції в нову спільноту є навчання глухих біженців місцевій жестовій мові (K. McAuliff, E.T. Olsen та інші) [5, 7]. Також K. Csizér, E.H. Kontra та інші підкреслюють необхідність вивчення глухими біженцями не лише місцевої жестової, а й словесної мови, що поширена на території перебування глухих біженців [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Результати теоретичного аналізу питання інклюзії глухих біженців в нові спільноти слугує підґрунтям для того, щоб виокремити низку нерозв'язаних питань. По-перше, досі не проводилися компаративні дослідження окресленого питання з погляду різних країн перебування, адже кожна країна має власні особливості суспільного життя та політику взаємодії з біженцями. По-друге, переважна більшість досліджень зосереджувалися на вирішенні питання надання фахівців для підтримки процесів комунікації глухих біженців на початковому етапі прийому таких біженців, а не вивчення запитів глухих до систем освіти країн перебування для забезпечення можливості автономізації та інклюзування глухих біженців у нових громадах.

Мета статті полягає у визначенні тенденцій в освітніх запитах глухих біженців з України з урахуванням країни перебування.

Виклад основного матеріалу. Вивчення освітніх запитів глухих біженців з України нами було проведено шляхом емпіричного дослідження. Збір відомостей проводився через застосування структурованого он-лайн опитування 55 глухих біженців, які перебувають в різних країнах (Австрія, Італія, Канада, Німеччина, Польща, Румунія,

Словаччина, Словенія, Франція, Чехія) понад три місяці поспіль і які отримали або планують отримати статус біженця в країні перебування.

З огляду на те, що вирішення проблеми комунікації є одним із наріжних каменів забезпечення інклюзії глухих в громаду, ключовими питання опитування було визначено наступні:

– для вивчення актуальності потреби в доступі до освітніх послуг: «Чи є у Вас потреба в отриманні освітніх послуг?»;

– для вивчення актуальності потреби оволодіння мовою: «Чи є у Вас потреба у проходженні навчальних курсів для вивчення мови?»;

– для визначення переліку мов, які глухі біженці бажають вивчати: «Яку мову Ви хотіли б вивчити найближчим часом?».

Так, за результатами опитування констатуємо, що переважна більшість глухих біженців відчувають нагальну потребу в отриманні освітніх послуг (див. табл. 1).

Серед основних причин відсутності актуальної потреби в отриманні освітніх послуг у глухих біженців з України такі:

– планують повернутися до України, тому не вбачають необхідності навчатися в країні тимчасового перебування (Польща, Чехія);

– володіють жестовою мовою країни перебування (Німеччина, Словаччина).

Щодо особливостей надання освітніх послуг глухим біженцям з України, то між різними країнами перебування є низка відмінностей. Так, певні країни сприяють глухим біженцям в отриманні освітніх послуг. Зокрема для біженців, які перебувають у Франції та Австрії надаються можливості

для вивчення місцевої словесної мови із забезпеченням фінансування таких курсів на державному чи регіональному рівні. Водночас зважаючи на те, що такі освітні курси є безкоштовними та обов'язковими до вивчення, глухі біженці мають чекати у черзі на таке навчання кілька місяців. Інші країни, зокрема Канада, мають певні обмеження в доступі глухих біженців до освітніх послуг. Позаяк, при перетині кордону Канади людина має обрати одну з альтернатив для отримання дозволу на в'їзд – для роботи чи для навчання. Більшість дорослих біженців з України обирають саме перший варіант дозволу на в'їзд, і мають чекати достатньо великий проміжок часу до отримання статусу біженця, щоб мати можливість пройти безкоштовні освітні курси. Деякі країни взагалі не вбачають за необхідне організувати спеціальні освітні послуги для біженців загалом і зокрема глухих біженців з України. В таких умовах глухі біженці мають самостійно вирішувати питання пошуку операторів освітніх послуг і можливостей для навчання. Така ситуація зокрема поширена в Італії та Словаччині.

Відомості з таблиці 2 дають підстави констатувати, що глухі біженці з України відчувають нагальну потребу і розуміють необхідність вивчення мов країни перебування. Поряд з цим менш вираженою є потреба у вивченні мов у тих глухих, які перебувають в країнах, що мають тісні зв'язки з Україною та певну подібність місцевих мов до української жестової чи словесної мов (Польща, Словаччина, Чехія).

Цікавими є результати опитування респондентів щодо того, яку саме мову вони відчувають

Таблиця 1

Порівняльні результати відповіді респондентів (у %) на запитання «Чи є у Вас потреба в отриманні освітніх послуг?»

Варіанти відповіді	Країни									
	Австрія	Італія	Канада	Німеччина	Польща	Румунія	Словаччина	Словенія	Франція	Чехія
так	100,00	100,00	100,00	81,82	75,00	100,00	75,00	100,00	100,00	50,00
ні	0,00	0,00	0,00	9,09	25,00	0,00	25,00	0,00	0,00	50,00

Таблиця 2

Порівняльні результати відповіді респондентів (у %) на запитання «Чи є у Вас потреба у проходженні навчальних курсів для вивчення мови?»

Варіанти відповіді	Країни									
	Австрія	Італія	Канада	Німеччина	Польща	Румунія	Словаччина	Словенія	Франція	Чехія
так	100,00	100,00	100,00	81,82	75,00	100,00	75,00	100,00	100,00	50,00
ні	0,00	0,00	0,00	9,09	25,00	0,00	25,00	0,00	0,00	50,00

потребу вивчити найближчим часом (див. табл. 3).

На відміну від біженців, які не мають порушень слуху, глухі біженці мають потребу у вивченні не лише словесної, а й жестової мови, що використовуються на території, де вони перебувають і планують залишатися найближчим часом.

Крім цього глухі біженці прагнуть вивчити окрім місцевих мов також і американську жестову та англійську словесну мови. Респонденти аргументують такий вибір низкою чинників, зокрема тим, що: англійська словесна мова є мовою міжнародного спілкування, що найбільш поширена в різних країнах світу; американська жестова мова є мовою якою спілкуються глухі в країнах Північної Америки, а також близько 50% жестів міжнародної системи жестової комунікації запозичені саме з цієї мови. Зважаючи на це, володіння цими мовами суттєво розширює можливості для глухих біженців отримувати інформацію, реалізовувати себе, влаштуватися на новому місці життя, знайти роботу тощо.

Важлива вимога глухих біженців при вивченні словесних мов – це зосередження на опануванні писемними варіантами мовлення (читання та письмо). Тобто лише тих різновидів мовлення, які є безумовно доступними для глухих до використання. Дорослі глухі не бажають витратити час на так звану «корекційно-розвивальну роботу» для опанування вимовою і усним мовленням та розвитком сприймання усного мовлення, які практично не використовують в своєму реальному повсякденному житті.

Відповідно і курси з навчання глухих біженців мають ґрунтуватися на спеціальній методиці навчання словесної мови, кардинально іншій ніж та, що використовується для навчання біженців, які чуять. Це зумовлює потребу в створенні спеціальних груп для навчання глухих біженців мовами.

Окремо варто зауважити, що у випадку вивчення двох мов виникає питання про доцільну послідовність опанування цими мовами. Як

вказують глухі респонденти, для них найбільш нагальним є вивчення спочатку місцевої жестової мови, що надає їм можливість користуватися тими ж можливостями, які країна їх перебування пропонує для своїх жестомовних глухих. І лише після опанування базовим знанням місцевої жестової мови доречно вивчати місцеву словесну мову.

Цікавими є результати опитування респондентів, які перебувають у Франції та Словенії щодо їхнього бажання вивчати українську словесну мову. Бесіда з респондентами, які висловили таке бажання, засвідчує, що в означених країнах є сервіси, які опираються на переклад місцевої та української словесної мов. Втім бажання глухих дорослих вивчити українську словесну мову піднімає питання про якість їхнього шкільного навчання, оскільки більшість з них немає вищої освіти. Особливої гостроти це питання набуває з огляду на те, що уся практика шкільного навчання останні кілька десятиріч зосереджувалась саме на корекції та розвитку мовлення української словесної мови. Ці результати опитування обґрунтовують потребу в ревізії методики навчання українській словесній мові в умовах спеціальних закладів освіти для глухих та в пошуку й розробленні більш ефективних методик лінгводидактики словесних мов, що ґрунтуються на прагматичному та життєорієнтованому підході.

Важливим аспектом аналізу результатів опитування також було виявлення ролі національних спільнот глухих у допомозі глухим біженцям з України. Нині є підстави констатувати, що роль національних спільнот глухих в забезпеченні освітніх запитів глухих біженців з України, зумовлюється потужністю й розгалуженістю систем комунікації всередині самих національних спільнот у відповідних країнах. Так, в Австрії та Чехії місцеві спільноти глухих досить активно допомагають забезпечити освітні запити глухих біженців з України. Це реалізується у формі проведення

Таблиця 3

Порівняльні результати відповіді респондентів (у %) на запитання «Яку мову Ви хотіли б вивчити найближчим часом?»

Варіанти відповіді	Країни									
	Австрія	Італія	Канада	Німеччина	Польща	Румунія	Словаччина	Словенія	Франція	Чехія
мЖМ	100,00	100,00	100,00	90,91	75,00	66,67	75,00	100,00	90,91	50,00
мСМ	100,00	100,00	100,00	90,91	75,00	100,00	75,00	100,00	63,64	25,00
АЖМ	20,00	0,00	0,00	0,00	0,00	33,33	0,00	0,00	0,00	0,00
АСМ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	33,33	0,00	50,00	9,09	0,00
УСМ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	50,00	9,09	0,00

* мЖМ – місцева жестова мова; мСМ – місцева словесна мова; АЖМ – американська жестова мова як іноземна; АСМ – англійська словесна мова як іноземна; УСМ – українська словесна мова.

курсів з вивчення місцевої жестової мови, надання інформації про можливості навчання, вирішення питань надання перекладачів для супроводу процесу опанування місцевою словесною мовою. На противагу національна спільнота глухих в Італії фактично не залучена до процесів інклюзії глухих біженців з України в нове для них суспільство. В цій країні глухим біженцям допомагають вивчити місцеву жестову мову ті глухі, які виїхали з України і проживають в Італії вже тривалий час.

Результати опитування дають підстави виокремити низку труднощів у реалізації освітніх запитів глухих біженців у країнах їхнього перебування.

По-перше, важливою культурною умовою респондентів для проходження освітніх курсів є спільне навчання з іншими глухими біженцями з України, оскільки специфічною рисою культури глухих українців є потреба тісному зв'язку та спілкуванню з представниками цієї спільноти.

По-друге, більшість мовних курсів, які пропонуються для біженців тривають від двох до трьох місяців. Водночас для глухих біженців, які мають вивчити не одну, а щонайменше дві мови і у певній послідовності, короткочасні мовні курси не дають такої результативності як для біженців, які чують. Це зумовлено тим, що біженці, які чують мають можливість постійно відпрацьовувати той мовний матеріал, який їм пропонують на курсах, в той час, коли глухі біженці мають суттєво менше можливостей для відпрацювання мовного матеріалу через обмеження пов'язані з порушеннями слуху.

По-третє, велика кількість біженців з України зумовлює велику тривалість очікування на навчання мовам, у цей час глухий біженець з України має дуже обмежені можливості до отримання інформації, реалізації можливості самостійно вирішувати ті чи інші життєві проблеми, зокрема здатність знайти роботу.

По-четверте, у переважній більшості країн мовні курси проводяться лише у великих містах, що обмежує можливості глухих біженців у виборі місця проживання.

Висновки. Результати опитування глухих біженців з України, які перебувають в різних країнах дають підстави дійти низки висновків. В різних країнах перебування освітні запити глухих біженців мають як спільні, так і відмінні риси.

Спільними є такі освітні запити глухих біженців як-от потреба в: організації курсів з опанування двома мовами – місцевими жестовою та словесною мовами; послідовному вивченні спочатку жестової, потім місцевої словесної мови; організації спеціального навчання, що передбачає спеціальний дизайн на основі використання української жестової мови як базової мови викладання; спільному навчанні глухих біженців з України разом з такими ж глухими біженцями з України; вивченні словесної мови через опанування тими формами

мовлення, що є доступними для глухих – письмо та читання.

Відмінність освітніх запитів глухих біженців з України, що є специфічними для різних країн перебування зумовлюються суб'єктивними та об'єктивними чинниками. До суб'єктивних чинників, що зумовлюють унікальність освітніх запитів, належать такі: наявність у глухого біженця з України попереднього досвіду перебування в певній країні; наближеність української жестової мови до місцевої жестової мови; присутність та активність місцевих глухих волонтерів, а також місцевих глухих, які раніше проживали в Україні. До об'єктивних чинників, що зумовлюють унікальність освітніх запитів, належать такі як: вимоги і обмеження місцевого законодавства щодо надання статусу біженця та права на навчання; наявність чи відсутність фінансування країнами чи громадами освітніх курсів для біженців; чисельність біженців на певній території, що визначає тривалість очікування в черзі на курси; розгалуженість представництва та визнання статусу національних спільнот глухих у певних країнах.

Поряд з означеним, досвід інклюзії глухих біженців з України в нові громади дає підстави припинити дискусію щодо доцільності чи недоцільності вивчення предмету «Іноземна мова» в спеціальних школах для глухих в якості обов'язкового, що триває з 2014 року. Нині ми маємо однозначно визнати обов'язковість та важливість вивчення такого предмету глухими здобувачами освіти. Водночас, враховуючи досвід набутий останніми місяцями, висновується, що підготовка глухих щодо оволодіння іноземними мовами має передбачати не лише вивчення іноземної словесної мови, а й іноземної жестової мови. Найбільш вдалою комбінацією при цьому є та, що є найбільш затребуваною серед глухих біженців – англійська словесна мова та американська жестова мова.

Окремі уваги в рамках подальших наукових досліджень заслуговує питання володіння і відповідно навчання глухих української словесної мови у вітчизняних закладах освіти. Бажання глухих біженців з України опанувати українською словесною мовою, що висловили респонденти, засвідчує необхідність ревізії традиційних підходів й методик навчання глухих та пошук ефективніших і життєорієнтованіших практик.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Balachandra, S. K., Carroll, J. K., Fogarty, C. T., Finigan, E. G. Family-centered maternity care for deaf refugees: The patient-centered medical home in action. *Families, Systems & Health*. 2009. Vol. 27(4). P.362-367. doi.org/10.1037/a0018214
2. Byrko, N., Tolchieva, H., Babiak, O., Zamsha, A., Fedorenko, O., Adamiuk, N. Training of Teachers for the Implementation of Universal Design in Educational

Activities. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol.12/02-XXVIII. P.117-125.

3. Csizér K., Kontra E.H. Foreign Language Learning Characteristics of Deaf and Severely Hard-of-Hearing Students. *The Modern Language Journal*. 2020. Vol. 104, Issue 1. P. 233-249. DOI: 10.1111/modl.126300026-7902/20/233-249.

4. Drobot O., Zamsha A. Algorithm for providing individual communicative needs of deaf educators. *KELM*. 2021. № 7(43), vol. 1. P. 23-30.

5. McAuliff K. *Deaf Refugees: A critical review of the current literature*. CENDEP Working Paper Series: 2021.

6. Mirza, M., Luna, R., Mathews, B. Barriers to Healthcare Access Among Refugees with Disabilities and Chronic Health Conditions Resettled in the US Midwest. *Journal of Immigrant Minority Health*. 2014. Vol. 16. P.733-742. doi.org/10.1007/s10903-013-9906-5

7. Olsen, E. T. Deaf and refugee – a different situation. *Border Crossing*. 2018. Vol. 8(1). P. 237-254. doi.org/10.33182/bc.v8i1.737.

8. Olsen, E.T. Cooperation as a Coping Mechanism When Interpreting between Deaf Refugees and Hearing Professionals. *International Journal of Interpreter Education*. 2019. Vol. 11: Issue 2, Article 4. Available at: <https://tigerprints.clemson.edu/ijie/vol11/iss2/4>

9. Pollard, R. Q, Jr., Betts, W. R., Carroll, J. K., Waxmonsky, J. A., Barnett, S., deGruy, F. V. III, Pickler, L. L., Kellar-Guenther, Y. Integrating primary care and behavioral health with four special populations: Children with special needs, people with serious mental illness, refugees, and deaf people. *American Psychologist*. 2014. Vol. 69(4), 377–387. doi.org/10.1037/a0036220

10. Sivunen, N. An Ethnographic Study of Deaf Refugees Seeking Asylum in Finland. *Societies*. 2019. vol. 9, no. 1: 2. doi.org/10.3390/soc9010002

11. Zhuravlova L., Leshchii N., Zamsha A., Babiak O., Lyndina Y., Voroshchuk O. Techniques for the correction of language disorders among children with psycho-physical development peculiarities. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Vol. 11, Issue 2, Special Issue xxii. P.133-137. <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxii>